

УДК 007 : 304 : 070 : 821.161.2

ІВАН ФРАНКО ТА МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ: НАЦІОНАЛЬНО-СВІТОГЛЯДНІ ДИХОТОМІЇ (НОВІ МАТЕРІАЛИ)

Галина Яценко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, м. Львів, 79044, Україна
e-mail: jascenko-galyna@i.ua*

У статті проаналізовано національно-світоглядні позиції Івана Франка та Михайла Драгоманова у контексті питання української незалежності. Закцентовано на відмінностях у поглядах щодо українського національного розвитку. До аналізу долучено невідомі статті Івана Франка.

Ключові слова: Іван Франко, Михайло Драгоманов, публіцистика, національна ідея, українці.

Національний онтогенез, контрверсійні ідеї, геополітичні зміни, що охопили Європу наприкінці XIX ст., не могли не позначитися на суспільно-політичному житті України, а масове поширення антагоністичних політичних доктрин вплинуло на становлення світогляду української інтелігенції. Світобачення еліти, зазвичай, формували три важливі чинники: сімейні традиції (світвідчуття), належність до певного класу та його місце в суспільстві (світосприйняття) й ідейні впливи видатних особистостей (світорозуміння) того часу.

Ця складна історична епоха й особливі умови соціального життя в Галичині заклали онтологічне підґрунтя й Франкового світобачення. Подальше формування його суспільно-політичних позицій відбувалося під впливом ідей іменитих громадських діячів, серед яких найважливіше місце належало М. Драгоманову.

Саме він був тим своєрідним деміургом, який творив ідейний фундамент Івана Франка та його соратників. Цю першорядну роль М. Драгоманова у формуванні його світорозуміння мислитель виокремив у доповіді на честь тридцятилітнього ювілею творчості свого інтелектуального наставника. «Без знання того, що навколо діється, без тямущих провідників, без книжок, без породи і заохоти ми йшли наосліп, читали, що впало в руки і не знали, що зробити з тими хлопськими, що у нас були принесені з батьківського дому, і з тим невеличким знанням народного життя, котре ми з сіл принесли до Львова... Отут-то в великій пригоді нашому поколінню став Драгоманов. Друкованим словом і листами він почав впливати на нас, вказуючи нам інший, ширший світ, поза тісними межами Галичини» [1, с. 8].

Взаємини Івана Франка та Михайла Драгоманова у суспільно-політичному контексті розглядала низка українських дослідників: Н. Гаврилів, І. Головацький, Я. Грицак, І. Денисюк, Р. Іванченко, С. Кость, І. Михайлин, М. Нечиталюк.

Мета нашої статті: виокремити світоглядні протиріччя у поглядах Івана Франка та Михайла Драгоманова щодо українського національного питання.

Завдання: дослідити ідею державності в публіцистиці Івана Франка та Михайла Драгоманова; простежити еволюцію національного світогляду І. Франка та його розходження в поглядах на національний ідеал з М. Драгомановим на основі нових матеріалів. Адже в цій праці вперше введено в науковий обіг два польськокомовні виступи І. Франка, які не ввійшли в 50-томне видання і які досі не перекладено і не проаналізовано.

Деякі франкознавці стверджують, що І. Франко, який ідейно переріс свого вчителя, трансформувавши його суспільно-політичну платформу крізь свою світоглядну призму, зважився відкрито протиставити власні погляди драгоманівським тільки після його смерті. Нові франкознавчі розвідки, на яких зацентруємо свою увагу, свідчать про інше. На чи не першому «глибокому водороздолі» [3, с. 182] драгоманівських та франківських концептуально-засадничих елементів політичних платформ (ще у 1983 році!) наголосив професор М. Нечиталюк у публікації «Стаття епохального значення».

Виявляється, оцінка «Символу віри молодих Українців» як програмного документу Братства тарасівців була в них абсолютно протилежною. Якщо І. Франко надавав цій декларації епохального значення, то М. Драгоманов вважав, що політично-соціальні частини «Profession de foi» викладені так заплутано, що абсолютно не зрозумілі, а отже, і не корисні для народу. Якщо І. Франкові імпонували прагнення молодих українців скасувати наявний політичний режим у Росії «з метою забезпечення «вільного розвитку і цілковитого вдоволення всіх моральних, просвітніх, соціальних і політичних потреб українського народу»» [3, с. 179], то М. Драгоманов трактував цей постулат як «прагнення захопити владу в Росії» [3, с. 181] («Слівце з приводу profession de foi молодих українців»).

Розходження в національному питанні знайшло відбиток і в інших публіцистичних виступах І. Франка. Навіть у короткому некролозі, опублікованому в журналі «Жите і слово» (1895 р.), Франко наголосив, що Драгоманов «невтомний борець за самостійний, широкий розвиток русько-українського письменства і всего духовного життя» [8, с. 160], не торкаючись його політичного світогляду.

Погляди Івана Франка та Михайла Драгоманова на український національний ідеал варто проілюструвати новими польськокомовними текстами, які науковці досі випускали зі свого поля зору. Це – два публіцистичні виступи в газеті «Kurjer Lwowski» – «Memoriał Dragomanowa?», Dragomanow o kwestiji polskiej», які вдало зафіксували вагомі моменти світоглядної еволюції Каменяра. В обох матеріалах публіцист погоджується зі своїм колишнім наставником щодо тимчасового вирішення питання «підневільних народів» федеративним шляхом. Іван Франко вважає ці пропозиції не кінцевою метою визвольних змагань українців, а, навпаки, своєрідною точкою біфуркації їхнього подальшого національного розвитку. На нашу думку, у цих статтях публіцист дуже прагне віднайти суголосні світоглядні позиції і в Михайла Драгоманова.

Праця «Memoriał Dragomanowa?» – це критична репліка на адресу польського соціаліста Яна Козакевича, давнього товариша М. Павлика, який, на думку І. Франка, вдався до інсинуацій з метою заплямувати високий авторитет і честь М. Драгоманова. Поляки (в особі Я. Козакевича) виявили цілковите нерозуміння програмних поглядів «вождя галицького радикалізму» на вирішення національного питання загалом, а польського зокрема: «...Твердження про існування якогось звернення Драгоманова, скерованого до Миколи II чи до будь-якого

іншого російського царя, є не лише *звичайною вигадкою*, але водночас *безглуздя*, якого могла допуститися лише людина, яка не мала найменшого поняття про характер і погляди Драгоманова» [9]. Публіцист, заперечуючи Козакевичеві, тим самим протиставляє не висловлений тут свій погляд на драгоманівську програму національного визволення, яка якраз навпаки передбачає автономно-національну незалежність народів у системі «Вільної Спілки» (федеративного союзу).

Ще одна важлива стаття у державотворчих конотаціях Івана Франка та Михайла Драгоманова щодо питання «історичної Польщі» – «Dragomanow o kwestiji polskiej». Основний матеріал до цієї статті в газеті «Kurjer Lwowski» публіцист почерпнув з власного журналу «Житє і слово», де в 1896 р. М. Павлик розпочав вибірккову публікацію листування М. П. Драгоманова і N. N. (репрезентанта групи галицько-польських демократів). Для своєї реферативної статті «Dragomanow o kwestiji polskiej» І. Франко використав тільки три листи, повністю зацитувавши з них лише два – між поляком N.N. («Львів'янином») і Драгомановим. І це не випадково, бо у першому листі останній якнайповніше намагався донести до поляків свою систему поглядів на «польське питання», при цьому посилаючись на попередні статті і документи, особливо на конституційну програму «Вольный Союз – Вільна Спілка». Погляди Драгоманова на польське питання ілюструє фраза: «Зайве казати, що всілякі прагнення поляків до відновлення історичної польської держави можуть зустріти тільки протидію з боку української Спілки. Але зате рух за здобуття для польського населення прав людини і громадянина та самоуправління для етнографічної польської області повинен бути визнаним згідним із цілями цієї Спілки» (див.: Драгоманівський збірник. «Вільна Спілка» та сучасний український конституціоналізм / за редакцією Т. Андрусика. – Львів : Світ, 1996. – С. 30). Проти ідеї «історичної Польщі» на користь ідеї самостійності народів, що населяють ту чи іншу державу, аргументовано виступав Драгоманов і в інших працях, зокрема у брошурі «Великорусский интернационал и польско-украинский вопрос». Ці ж ідеї знайшли свій відгук і в листуванні Драгоманова з польським «Львів'янином» щодо можливої співпраці поляків і галицьких українців над здобуттям політичних свобод у випадку можливої війни між Росією й Австрією та можливої державної «реформи в Росії з держави абсолютно централістичної на ліберально децентралізовану», тобто федеративну [10, с.1].

Зі змісту статті І. Франка випливає, що він у питанні «історичної Польщі» і польсько-українських політичних відносин загалом стоїть на боці М. Драгоманова, а також не вважає федерацію кінцевим пунктом ні польського, ні українського національного розвитку. «Не погоджуємось також на кінцеву мету панської програми, тому що федеративна Росія не є ідеалом наших політичних устремлінь. Наша тисячолітня минувшина дає нам право, а водночас зобов'язує прагнути до незалежності. Ми переконані, що тільки тісна співпраця поляків і русинів на засаді «вільні з вільними, рівні з рівними» спроможна протистояти як навалі германізму, так і російського панславізму» [10, с.1], – ця стрижнева фраза листа, мабуть, і спонукала публіциста до перегляду та передруку листування у газеті «Kurjer Lwowski». Адже в 1896 році у площині суспільно-політичних поглядів Івана Франка чітко вимальовувалася ідея повної політичної незалежності України (згадаймо полеміку з Лесею Українкою навколо національного питання у журналі «Житє і слово»).

Пізніше, на початку нового століття, І. Франко вже відкрито критикує М. Драгоманова за недооцінку і послідовне нехтування ідеєю національної самостійності в епохальній статті «Поza межами можливого», засуджує його політичну недалекоглядність, ба навіть згубні для національно-духовного відродження деякі погляди. «В його політичних писаннях українці завсігди тільки південні слов'яни і такими повинні бути й надалі... Проти думки про український сепаратизм не тільки pro praeterito, а й pro future він не переставав протестувати до кінця життя» [6, с. 415], – наголошував І. Франко.

Аморфність, національну сплячку української інтелігенції Іван Франко також пов'язував з драгоманівськими доктринами, що панували в 70-х роках. Твердження М. Драгоманова про «конечність міститися українству літературно і політично під одним дахом з російством» [6, с. 415] вбивали в зародку будь-які національні потуги та прищеплювали комплекс малоросійської меншовартості. Українські світочі духу опинялися між бінарними опозиціями: нівелювання власної національної ідентичності (писати по-російськи, наповнюючи здобутками свого духа спільну всеросійську скарбницю) та загумінковим провінціалізмом («українська література – популярна для домашнього вжитку» [6, с. 415], а, отже, для неї зачинені двері в інший літературний вимір).

Основна проблема М. Драгоманова – брак національного ядра в атомі його суспільно-політичних поглядів: «Для нас тепер не підлягає сумніву, що брак віри в національний ідеал, продуманий також до крайніх консеквенцій на політичному полі, був головною трагедією в житті Драгоманова, був причиною безплідності його політичних змагань, бо ж теоріями про басейни рік і про сфери економічних інтересів не зігрієш людей» [6, с. 416].

Іван Франко також закликав послідовників Драгоманова не створювати його культу та не приймати всі твори як найкращі ліки для усіх українських проблем у рецензії «М. Павлик і його роль в розвої України». І знову акцент на політичній абстракції поглядів: «Те, що у Драгоманова було найменш його власне, власне його погляди на автономію і федерацію, на політичну тактику й національне значення, що належить до азбуки всяких політичних теорій, і де Драгоманов лише добирив й достроював до Росії від віків знані й дискутовані форми» [4, с. 547].

Світоглядна еволюція Івана Франка стала ще одним поштовхом до нового перепрочитання ідей «драгоманівської школи». Світогляд свого колишнього інтелектуального наставника у статті «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» публіцист характеризує як есенцію європейських ліберальних ідей та російського критицизму. Ці два головні впливи, що проявилися у прогресивному європейському аспекті його поглядів і в російському селянолюбстві, на жаль, не були синтезовані в національному контексті. Саме тут слід шукати ключ до політичної позиції Драгоманова. Декларування свободи мислення, об'єднань, послаблення втручання з боку держави та трактування нації як плебсу спрямували його політичне мислення до витворення концепції самоврядних громад, пов'язаних у федеральну систему. Таке зосередження на інтересах громад було своєрідним способом уникнути головного політичного питання – будівництва нації. «України без близького зв'язку з Росією він не міг уявити собі» [7, с. 603], – пише І. Франко, то ж і політичну ідентичність Драгоманова визначає як «genete Ukrainus, natione Russus» [7, с. 603]. Критикуючи погляди М. Драгоманова, Франко за принципом доведення від протилежного постулює свої національні позиції. З

критики ідейного арсеналу М. Драгоманова, в якому «не було поняття нації як чогось органічного, історично кінцевого, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою опертою на ній автономією» [7, с. 610], вимальовується дефініція Франкового національного ідеалу. Це – концепт нації як неперервної історичної тяглості, що базується на вертикальній (продукування нових ідей) та горизонтальній (передача з покоління в покоління) духовній мобілізації та єдності народу.

Іван Франко також переріс М. Драгоманова в розумінні соціалістичних теорій, хоч саме під його впливом у публіциста сформувалося захоплення ідеями соціалізму. Основою драгоманівського соціалізму було мужикофільтство і, як зауважує Франко, «вчений-історик розминувся зі своєю наукою і замість наукового викладу дав нам наївні міркування мужика, що не бачив світу і не потрапить думкою піднятися до розуміння вищої суспільної організації понад свою громаду або навіть і одинокою підвалиною суспільного розвитку свою особисту користь і приємність. Ні, так соціалістичний ідеал не виглядав і не виглядатиме» [7, с. 609]. Недоліки в розумінні соціалізму М. Драгомановим, на думку публіциста, полягають в тому, що він не бере до уваги інші верстви населення та намагається увібгати живий національний організм в рамки догматичних учень. Мислитель, навпаки, ревізює різні соціалістичні теорії, розуміє, що багато з них – це «простолінійне доктринерство», то ж намагається синтезувати з цього багатоманіття такі ідеї, які б стали відповідями на політичні й економічні запити галичан. Варто наголосити, що об'єктом грядущої суспільної трансформації були не лише селяни, а весь «робучий люд», а це робітники й інтелігенція.

До того ж лише селянство, на якому акцентував М. Драгоманов, не могло стати рушійною силою національного розвитку. Важливу роль у державотворчому процесі Іван Франко завжди відводив інтелігенції, вважаючи, що лише мобілізація всіх наявних суспільних сил допоможе здобути національну політичну незалежність.

Іван Франко шанував та високо цінував М. Драгоманова як видатного публіциста, вченого, громадського діяча, проте основною його трагедією, згубним політичним прорахунком вважав втрату орієнтації в часо-просторових координатах українського бездержав'я. Михайло Драгоманов, як і інші найкращі українські сили, потонув в «общеросійському» морі через брак навігаційної системи національної самостійності.

1. Горак Р. Іван Франко / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Кн. 7 : Протистояння. – 584 с.

2. Денисюк І. О. Невичерпність атома / Іван Овксентійович Денисюк. – Львів, 2001. – 317 с. (Франкознавчі студії; Вип. 2).

3. Нечиталюк М. Стаття епохального значення / Михайло Нечиталюк // Пресознавчі студії : історія, теорія, методологія. – Львів, 2006. – Вип. 7. – 266 с. – С. 170–184.

4. Франко І. М. Павлик. Михайло Драгоманов і його роля в розвою України. Львів, 1907... [Рец.] / Франко Іван // ЛНВ. – 1907. – Т. 38. Кн. 6. – С. 547–548.

5. Франко І. Михайло Драгоманов. Пропавший час. Українці під московським царством (1654–1876) / Др. Іван Франко // Радянське літературознавство. – 1958. – № 3. – С. 111–112.

6. Франко І. Поза межами можливого : Вибр. твори : [у 3-х т.]. / Іван Франко. – Дрогобич : Коло, 2005. – Т. 3. : Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. – 690 с. – С. 409–417.

7. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова : Вибр. твори : [у 3-х т.]. / Іван Франко. – Дрогобич : Коло, 2005. – Т. 3. : Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. – 690 с. – С. 596–610.

8. [Франко І.] Михайло Петрович Драгоманов [Некролог] // Жите і слово. – Т. 4. – Кн. 4. – С. 160.

9. Dr. I. Fr. [Franko I.]. Memoriał Dragomanowa? / Dr. I. Fr. // Kurjer Lwowski. – 1896. – № 238. – S. 2.

10. [Franko I.]. Dragomanow o kwestji polskiej // Kurjer Lwowski. – 1896. – № 226. – S. 1; № 227. – S. 3.

IVAN FRANKO AND MYHAILO DRAGOMANOV: NATIONAL AND IDEOLOGICAL DICHOTOMY (THE NEW MATERIALS)

Galyna Yatsenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Chuprynky str., 49, Lviv, 79044, Ukraine,
e-mail: jacenko-galyna@i.ua*

The article analyzes the national outlook of I. Franko and M. Dragomanov in the context of Ukrainian independence. Highlighted the differences of opinion on Ukrainian national development. Analyzes of uploaded known article by Ivan Franko.

Key words: Ivan Franko, Myhailo Drahomanov, journalism, national idea, Ukrainians.

ИВАН ФРАНКО И МИХАИЛ ДРАГОМАНОВ: НАЦИОНАЛЬНО-МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ ДИХОТОМИИ (НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ)

Галина Яценко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Генерала Чупрынки, 49, г. Львов, 79044, Украина
e-mail: jacenko-galyna@i.ua*

В статье проанализированы национально-мировоззренческие позиции Ивана Франко и Михаила Драгоманова в контексте вопроса украинской независимости. Акцентировано на различиях во взглядах относительно украинского национального развития. К анализу добавлены неизвестные статьи Ивана Франко.

Ключевые слова: Иван Франко, Михаил Драгоманов, публицистика, национальная идея, украинцы.

МЕМОРІАЛ ДРАГОМАНОВА?

(переклад Яценко Г. В.)

Дебати відносно польсько-руського питання, що мали місце минулої неділі на зібранні соціал-демократів у Львові, привернули до себе загальну увагу. Звіти про них на своїх сторінках розмістили не лише галицькі, але й віденські видання. У цих звітах доволі одностайно подано таке:

«Делегат Козакєвіч на закид про те, чому на конгресі не було підняте питання руської незалежності, відповів цитатою одного з номерів журналу руських радикалів «Народ», у якій йдеться про те, що Драгоманов, автор і водночас найвища інстанція цього руху, *надсилаючи цареві Миколі II меморіал (звернення), у якому він виклав ряд вимог руського народу, жодного слова не згадав про незалежність*. Отже, якщо провідник руського радикалізму не вважав за необхідне висунути такий постулат, то важко вимагати, щоб це вчинив неруський рух, якому ніхто не надав таких повноважень. Що ж до закиду «споглядання на Королівство Польське (Конгресове)», делегат запитусь: «Як польські робітники можуть залишатися байдужими до російського насильства, якщо навіть англійці не є до нього байдужими? Зрештою, найменше право на закид мають ті, які покірно мандрували до підніжжя трону білого царя!»

Я не знаю, наскільки цей звіт відповідає дійсності, однак, з огляду на його розповсюдженість серед читачів, я вважаю доречним зазначити, що твердження про існування якогось звернення Драгоманова, скерованого до Миколи II чи до будь-якого іншого російського царя, є не лише *звичайною вигадкою*, але водночас *безглуздом*, якого могла припуститися лише людина, яка не мала найменшого поняття про характер і погляди Драгоманова. Кому адресував пан Козакєвіч свій закид стосовно «покірної мандрівки до підніжжя трону білого царя», для мене також залишається загадкою. Адже ані до соціалістичних робітників, русинів, які були присутні на цьому зібранні, ані до руських радикалів, яких там не було, він не міг цього адресувати. Маю також сумніви, що цей громадянин був настільки несумлінним, що хотів ідентифікувати одних та інших із групою наших «царофілів», вчинки яких як робітники, так і руські радикали лише зневажають.

Однак, очікуємо більш ретельного звіту про це зібрання, а пана Козакєвіча просимо про дослівне цитування цього номеру «Народу», де має бути якась згадка про цей меморіал Драгоманова. Я знайомий з усіма річними виданнями «Народу», можливо, не гірше від пана Козакєвіча, але на згадку про схожий меморіал у ньому не натрапляв.

Dr. I. Fr.

ДРАГОМАНОВ ПРО ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ

(переклад Яценко Г. В.)

В останньому номері українського місячника «Жите і слово» знаходимо цікаву кореспонденцію професора Драгоманова, що помер у Софії, з якимсь польським демократом «Львів'янином». Цей «Львів'янин» у 1888 році бачився з Драгомановим у Франції, куди його надіслала група громадян Львова з метою

налагодити з ним контакти. Йшлося про порозуміння між русинами і поляками у зв'язку з можливою у той час війною між Росією та Австрією. Львівські поляки сподівалися використати Драгоманова як посередника. Згідно з реляцією Драгоманова, польський делегат заявив йому, що поляки будуть на боці Австрії, жадаючи, однак, того, щоб Австрія відкрито висловилася щодо Польщі, а саме: 1/ щоб цісар публічно звернувся до Польщі з прокламацією, 2/ щоб з галицького резерву була сформована польська армія, 3/ щоб Австрія зобов'язалася домогтися того, аби правий берег Вісли не був відданий німцям.

«Я належним чином заспокоїв делегата, – пише Драгоманов у листі до д-ра Окуневського з дня 20 липня 1888, – заявивши йому, що не маю права говорити від імені галицьких русинів, яких ця справа торкається у першу чергу, а далі, що в Росії ні на які легіони вказати не можу і т.д. Навіть не можу сфантазувати собі, щоб увесь наш край аж до Ставрополя міг бути відірваний від Росії. Для мене абсолютно байдужі причини війни з територіального погляду. Для мене війна цікава тільки з того погляду, чи викличе вона після себе (або, що є менш важливим, перед собою) реформаторський рух у Росії. На цей випадок у мене є своя програма (дав йому «Вільну Спілку»), для якої важливою справою є також згода з поляками. Загалом бажано було б розробити згоду з польською демократією – на всякий випадок, а не тільки задля самого випадку війни, яка може і не вибухнути. Ця згода повинна охоплювати умови праці для добра країв і народів, праці щоденної, прозаїчної».

Наслідком цього був наступний лист львівського делегата до Драгоманова від 5 грудня 1888:

«Шановний пане професоре! Ваша програма, що викладена як у брошурі «Вільна Спілка», так і накреслена шановним паном під час нашого останнього побачення, була предметом широких і дуже серйозних дискусій серед наших політичних друзів. Не буду цього повторювати, бо в такому випадку довелося б писати не лист, а брошуру. Скажу лише, що наслідок цих обговорень був такий.

Передусім з усією щирістю мусимо зізнатися, що ми маємо певні застереження до панських слів, що стосуються минулого Польщі. Наша тисячолітня минавшина дає нам право, а водночас зобов'язує прагнути до незалежності. Ми переконані, що тільки тісна співпраця поляків і русинів на засаді «вільні з вільними, рівні з рівними» спроможна протистояти як навалі германізму, так і російського панславізму. Не погоджуємось також на кінцеву мету панської програми, тому що федеративна Росія не є ідеалом наших політичних устремлінь. Тимчасом з охотою визнаємо, що такий устрій російського суспільства забезпечив би поляками цілу низку надзвичайно важливих вигод і дуже полегшив би нам здійснення наших найпалкіших прагнень. Та хоч ми і розходимося з паном щодо остаточних цілей, однак твердо переконані, що і в сьогоденній співпраці, і, мабуть, в найближчому майбутньому поляки і русини можуть йти разом, взаємно підтримуючи один одного у боротьбі зі спільними ворогами. Ця єдність буде настільки тривалішою й сильнішою, наскільки цілковито ми погодимося з думкою пана про те, що будь-які реформи і нововведення повинні, з одного боку, опиратись на основи самоуправління, з другого – на якнайширші демократичні принципи.

Досить важко також дати відповідь на питання, яким чином слід розпочати цю спільну акцію? Книжка пана «Вільна Спілка» на це відповіді не дає. Однак

постановка цього питання в польській пресі, з одного боку, передчасна, а з другого – спізнена. Передчасна тому, що ситуація в Росії ще не склалася так, щоб намічена паном програма вже могла мати зараз актуальне значення. А спізнена тому, що ця праця вийшла в р. 1884, коли «Реформа» та інша польська преса вже встигли подати її зміст та проаналізувати. Початкові спільної акції значною мірою перешкоджає добре відома шановному панові поведінка русинських лідерів у Галичині, а також тон русинської журналістики, яка виступає проти усього польського з невблаганною, а часто навіть сміхотворною зяждлістю. Вищою мірою нетактовності з цього погляду була, мабуть, відома панові відозва із закликом до останнього русинського віча, яка навіть серед прихильників єднання у польських колах справила найфатальніше враження. В цій обстановці розпочинати такого типу акцію було б просто неможливо. Рано чи пізно таке враження, однак, промине, а тим часом прийде пора для переговорів з українською партією, які, коли б шановний пан погодився на посередництво, без сумніву привели б до бажаного порозуміння, хоч може і не в усіх галицьких справах, але принаймні у питанні майбутніх реформ у Росії та розпочатою з цією метою агітацією.

При цій нагоді ми висловлюємо своє бажання, щоб наші взаємні стосунки, незважаючи на сучасні несприятливі умови, залишались на майбутнє та якнайкраще розвивались, не сумніваючись у тому, що добре порозуміння поміж нами, важливе і дуже цінне для обидвох сторін, може привести до певних наслідків. Теофіл Окуневський, з яким я мав порозумітися у відомій справі, уже давно не жие (!?). З пошаною шан. Панові і т. д.»

II. На лист «Львів'янина» Драгоманов відповів у січні 1889 р. наступним листом, написаним по-українськи латинськими буквами, але чеським правописом. Цей лист наводимо в оригіналі, виправляючи тільки правопис.

«Високоповажаний Добродію! Пробачте, що пишу Вам трохи запізно. На те було багато причин: хвороба очей, виїзд дочки до Болгарії, очікування відповіді з Галичини і т. д.

Почну з того, що я дуже радий Вашому листу. Сам я не писав Вам тільки через те, що перше піджидав, щоб появилася програма «Правди» у Львові, котру мене попросив написати редактор. Я хотів показати Вам на ту програму і попросити Вас сказати Ваш суд про ту її частину, котра прямо тичиться до тих справ, що ми обговорювали. Та друк «Правди» спізнився, а далі мені виявилось, що навряд сама редакція додержиться тієї програми. До того й польська преса не звернула на неї уваги, так що та програма не може мати тепер практичної, партійної вагомості, і коли я тепер прошу Вас подати про неї Ваш суд, то хіба тільки для будучого.

З поводу Ваших слів про «Вільну Спілку» скажу, що про неї власне не було нічого в галицькій пресі, тільки про аналогічну програму «Земського Союзу», в котрій не було ні про польську, ні про українську справу.

Ваше принципіальне застереження про неможливість для Поляків зректися ідеї повної (державної) незалежності Польщі я предвидів. Та я думаю, що тепер національні справи в Росії (а може й не в одній Росії) треба рішати аналітичним (тимчасовим) способом, а не синтетичним (принципіальним). Практично справа польська в Росії зводиться до того: чи згодяться Поляки взяти долю в агітації за реформу в Росії з держави абсолютно централістичної на ліберально децент-

ралізовану – чи ні? На те можна сказати: де ж та агітація? Я скоро пошлю Вам особну працю, в котрій оглядається історія ліберальної агітації в шляхетських і земських соймах в Росії з 1858 до 1883. Ви побачите, що та агітація росла і тепер вона затихла – а не вмерла – і при першій нагоді впливе дужчою, ніж було. Я б дуже був радий, коли б мій історичний огляд був донесений до польської преси і викликав там дискусію про всю сю справу. Я певний, що спільна агітація по всіх провінціях Росії за програму, вже витворену в російських земствах, тобто за вольність особи і самоуправу провінціальну попри вседержавної репрезентації, могла би довести до реформи Росії, при котрій найголовніші потреби всіх націй сеї держави були задоволені по крайній мірі на якийсь час, в тім числі і потреби Поляків. В усякім разі, як я Вам казав, я не бачу іншої програми напр. для Українців в Росії, а найгарячіші польські автономісти згоджуються, що самі Поляки, без Українців, не здолають добитись вольності для всіх країв, котрі входили в стару польсько-литовсько-руську державу. Поза тою програмою можливе хіба відірванне від Росії «Конгресівки», та ж чи се б задовольнило Поляків «західних губерній» і чи не було б се для російського уряду сигналом для екстермінаційної політики проти Поляків у тих губерніях? І чи не підперли б ту політику не тільки Москалі, а й плебейські народи тих губерній, навіть коли б Росія, по війні, котра б відірвала від неї Конгресівку, стала й конституційною? Се одно примушує Поляків добре обрідати можливість виробу всеросійської ліберально-автономної програми, перед тим як рішуче подати голос за сепаратизм.

Моя думка така, що й в Галичині тепер треба стати на аналітичний ґрунт, напр. Полякам, котрі хочуть згоди з Русинами, треба поставити програму тих практичних уступок, котрі вони уважають тепер можливими дати, чи требовати для галицьких Русинів, як допомогу і нації, – програму, основану на стисло краєвім ґрунті, без усяких заранніх рішень справ дальшого будущего і без оглядів в історичну старовину всієї Польщі і України. Коло такої програми могло б зорганізуватись польсько-руське демократичне товариство, вроді того, що проектував «Kur. Lwowski».

Теперішні часи перед виборами соймовими придалися би до початку такого товариства. Але я мушу сказати Вам, що я дуже скептично дивлюсь на безпосередні результати такого товариства взглядно найближчих виборів і такої ж соймової каденції. Справа се дуже нова, щоб за неї стало багато людей і з Поляків і з Русинів. Польським членам товариства треба було б рішуче розірвати з більшістю теперішньої польської націонал. партії. Русинам трудно було б приступити до нового товариства, навіть коли б вони були менше засліплені старими ідеями і звичками. Русинам тепер самим треба виробити свою аналітичну програму, котра б положила кінець сваркам між їхніми партіями: москвофільською і українофільською. Отже, між москвофілами і Поляками набралось стільки антипатій через вину обох сторін, що про яку-небудь скору згоду між ними тепер шкода й думати, напр., про те, щоб Поляки згодились голосувати за кандидата, котрого поставить гурт москвофільський хоч би згідно з українофілами. Протівно, Поляки потребували би, щоб ті Русини, котрі хочуть згоди з ними, розірвали б усякі зв'язки з москвофілами. Я думаю так через те, що досі не бачив Поляка, котрий би згодивсь на те, щоб національні суперечки між Русинами залишити самим Русинам.

Через все це виступ нового польсько-руського товариства навіть у справі виборів мав би тепер тільки теоретичний характер – початку дискусії про нову програму, хоч я думаю, що їй то мало би велику вагу як початок.

Обертаюсь тепер спеціальніше до тої часті Вашого листу, в котрій Ви бажаєте мого посередництва. Я б дуже був радий узяти долю в дискусіях над новим товариством і його програмою, напр., якби мені дано було місце для кількох статей в «N. Reformi» або «Kig. Lw.» Але навряд міг би я стати практичним посередником для умов між Вами й якими-небудь гал(ицькими) Русинами, що мають тепер вплив серед своїх політиків. Я – дуже «persona ingrata» не тільки для москвофілів, а й для патентованих народоців. Навіть ті з остатніх, котрі трохи прихильні до мене, уважають потрібним відхрещуватись від мене, коли їм москвофіли або святоюрці закинуть солідарність з таким чортом, як др-в. Деяка ідейна солідарність у мене є тільки зовсім з молодими людьми серед львівських академіків та серед «молодших народоців» на провінції, напр., з такими, як Теофіл Окуневський, котрий жиє, але перебравсь у Чернівці, де займається адвокатурою. Так ті провінціальні народоці, хоч далеко розумніші й освітніші, ніж львівські, мало зорганізовані і звиклі дуже оглядатись на Львів в усякій практичній справі. Навряд я міг би допомогти звідси до їх організації й виходу на власну, нову дорогу, тим паче, що найближчий до мене чоловік перейшов на Буковину.

В усякім разі я не відрікаюсь від посередництва, котрого Ви бажаєте, і прошу Вас прямо сказати, що я мушу зробити.

Ось мої думки про всі справи, про котрі Ви пишете. Простіть, коли вони показуються Вам занадто скептичними і холодними. Я найгорячіше бажаю того ж самого, що й Ви, тобто згоди Поляків і Русинів для обопільного добра і перш усього для вольности, але у мене, може, інші погляди на способи до того, через що я бачив і бачу перед собою навколо інші факти. Я волю ліпше не догодити Вам, ніж бути нещирим.

Дуже прошу Вас передати мої привітання Вашим товаришам, від котрих Ви привозили літом листи і в усякім разі вірити найбільшій симпатії, яку я виніс до Вас як з Вашої візити, так і з Вашого листу, і моему щирому бажанню, щоб наші взаємини на тому не скінчились. М. Драгоманов».

На жаль, ті стосунки майже тоді ж закінчились. Очікувана війна з Росією не вибухла, а складання програми тієї щоденної, прозаїчної праці, про яку писав Драгоманов, безпосередньо не цікавило львівських демократів і тому наступні листи позбавлені вже того інтересу, який має перший. Спільна, прозаїчна, щоденна праця Поляків з Русинами стала майже *pium desiderium* (добрим побажанням); відповідні умови для цієї співпраці були створені тільки пізніше, у заснованих партіях – польській людовій і русько-радикальній.